

УДК 338.43:633.1

JEL Classification: Q11; Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904029>

М.М. ІЛЬЧУК, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
І.А. КОНОВАЛ, **О.Д. БАРАНОВСЬКА**,
кандидати економічних наук, доценти
В.Д. ЄВТУШЕНКО, кандидат економічних наук

Розвиток ринку зерна в Україні та його стабілізація

Мета статті - оцінити сучасний стан ринку зерна в Україні та обґрунтувати підходи до вибору ефективних напрямів його стабілізації і підвищення конкурентоспроможності зерна на світовому ринку.

Методика дослідження. При проведенні дослідження використовувалися методи: факторного аналізу - для виявлення впливу чинників на рівень конкурентоспроможності зерна; статистичний - при визначенні варіації обсягів виробництва зерна; розрахунково-конструктивний - для розрахунку збільшення валютних надходжень від підвищення якості зерна; прогнозування - при встановленні обсягів використання зерна на різні цілі на перспективу; балансовий - при розробленні балансів зерна пшениці і кукурудзи в Україні на 2018/19 маркетинговий рік; абстрактно-логічний - при формулюванні висновків.

Результати дослідження. Проаналізовано сучасний стан ринку зерна в Україні та визначено основні проблеми його розвитку. Встановлено, що стратегічна спрямованість подальшого розвитку ринку зерна в Україні повинна сприяти його стабілізації та підвищенню конкурентоспроможності зерна на світовому ринку. Стабілізації обсягів виробництва зерна в Україні на рівні 65-70 млн тонн та відновленню родючості ґрунтів також сприятимуть контурно-ландшафтна організація території землекористувань у комплексі зі зменшенням розораності сільськогосподарських угідь від 78,4 до 54,0% та впровадження ґрунтозахисних технологій, збільшення норм внесення органічних і мінеральних добрив на 1 га посіву, раціональне розміщення зернових культур по регіонах країни відповідно до природно-економічних умов.

Елементи наукової новизни. Запропоновано стабілізувати обсяги виробництва зерна в Україні на рівні 65-70 млн тонн до розробки та впровадження системи організаційно-господарських, еколого-економічних, правових та земельпорядних заходів з управління земельними ресурсами, яка забезпечить підвищення продуктивності рослин та збереження родючості ґрунтів.

Практична значущість. Запропонована система заходів із стабілізації ринку зерна в Україні забезпечить ринкову рівновагу між попитом і пропозицією, узгодження інтересів учасників цього ринку, підвищить конкурентоспроможність продукції на світовому ринку без погіршення якості земельних ресурсів. Табл.: 7. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: ринок зерна; кон'юнктура ринку; експорт; інфраструктура ринку; стабілізація; ефективність.

Ільчук Микола Максимович - доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, завідувач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Коновал Іван Андрійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Барановська Оксана Дмитрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Євтушенко Володимир Дмитрович - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Постановка проблеми. Ринок зерна - це один із сегментів продовольчого ринку Ук-

раїни, який має важливу стратегічну та соціально-економічну значимість, здатний забезпечити значний мультиплікативний ефект. Вирішення продовольчої проблеми в сучасних умовах визначається головним чином рівнем розвитку зернового виробництва

© М.М. Ільчук, І.А. Коновал, О.Д. Барановська,
В.Д. Євтушенко, 2019

та стабільним й ефективним функціонуванням ринку зерна. Ринок зерна можна розглядати як складний механізм, складовими якого виступають організаційні, правові та економічні інструменти, що забезпечують взаємодію та узгодження інтересів учасників цього ринку і регулюють виробництво, обмін, розподіл та споживання зерна. Удосконалення цінової, податкової, кредитної, фінансової, страхової та митної політики протягом 2010-2018 рр. в Україні відносно суб'єктів зернового ринку дало можливість значно підвищити урожайність культур та збільшити обсяги виробництва зерна. Проте тут ще зосереджено ряд проблем, які потребують вирішення. До таких можна віднести зниження родючості ґрунтів через недотримання агротехнічних вимог, нестачу кваліфікованих кадрів, низький рівень ресурсного й фінансового забезпечення малих і середніх за розміром сільськогосподарських підприємств та господарств населення, що не дає можливості використовувати у виробництві досягнення науково-технічного прогресу. Розвиток ринку зерна зумовлює постійні зміни економічних відносин його суб'єктів, що потребує пошуку їх оптимальних форм і змісту, а також методів, інструментів і ступеня регулюючого впливу держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку ринку зерна в Україні знайшли відображення у наукових працях Н. Є. Голомші [1], С. М. Кваші [3, 9], О. А. Козак [4], Ю. О. Лупенка [2], В. Я. Месель-Веселяка [5], О. Г. Шпикуляка [11], О. М. Шпичака [12]. Вони вказують на необхідність стабілізації ринку зерна в Укра-

їні, важливу роль держави у цьому процесі та відзначають недосконалість регулюючих механізмів у сучасних умовах. Проте особливості функціонування ринку зерна в Україні потребують подальших досліджень для їх врахування при визначенні основних напрямів і розробці організаційно-господарських, агротехнологічних та еколого-економічних заходів із стабілізації виробництва зерна.

Мета статті - оцінити сучасний стан ринку зерна в Україні та обґрунтувати підходи до вибору ефективних напрямів його стабілізації й підвищення конкурентоспроможності зерна на світовому ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Посівні площі під зерновими культурами в Україні становлять більше половини загальної посівної площі сільськогосподарських культур із показником протягом 2014-2018 рр. понад 14,4 млн га [6]. У господарствах населення на зернові культури припадає близько 4,1 млн га, у фермерських господарствах - до 2,4 млн га та великих сільськогосподарських підприємств - 8,2 млн га. Основними зерновими культурами є пшениця, кукурудза та ячмінь, виробництво яких значною мірою орієнтовано на експорт. Зерно інших культур переважно використовується для внутрішнього споживання.

Продовольча безпека України визначається насамперед обсягом виробництва зерна, динаміка якого протягом 2013-2018 рр. залишається позитивною з певними коливаннями по роках незважаючи на зменшення посівних площ під зерновими культурами на 528,3 тис. га внаслідок порушення територіальної цілісності України Російською Федерацією в 2014 р. (табл. 1).

1. Динаміка обсягів виробництва зерна в Україні, млн т

Культура	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р. попередня оцінка	2018 р., %, до 2013 р.
Пшениця	22,279	24,114	26,532	26,043	26,158	25,100	112,7
Кукурудза на зерно	30,950	28,497	23,328	28,075	24,669	35,200	113,7
Ячмінь	7,562	9,046	8,288	9,436	8,285	7,531	99,6
Жито	0,638	0,478	0,391	0,392	0,508	0,405	63,5
Овес	0,467	0,613	0,489	0,500	0,471	0,438	93,8
Просо	0,102	0,178	0,213	0,190	0,084	0,081	79,4
Гречка	0,179	0,167	0,128	0,176	0,180	0,147	82,1
Рис	0,145	0,051	0,063	0,065	0,064	0,077	53,1
Горох	0,267	0,359	0,378	0,746	1,098	0,825	309,0
Інші зернові культури	0,462	0,356	0,316	0,465	0,400	0,396	85,7
Усього	63,051	63,859	60,126	66,088	61,917	70,200	111,3

Джерело: Розраховано за даними Держстату та Мінагрополітики.

Загальний обсяг виробленого зерна в Україні протягом цього періоду зріс на 11,3% за рахунок підвищення врожайності та зміни у структурі посівів зернових культур. Коефіцієнт варіації обсягу виробництва зерна становив 16,3%, що свідчить про її середній рівень. Україна входить до десяти найбільших виробників зерна пшениці (3,5 % світового обсягу) та фуражного зерна (2,6 % світового обсягу) [15].

Із загального обсягу українського зерна майже 22% виробляється у господарствах населення, до 10% - у фермерських господарствах та понад 60% - у великих сільськогосподарських підприємствах. Протягом 2011-2018 рр. урожайність зернових культур завдяки впровадженню нових технологій та наукових досягнень в Україні підвищилася на 28,9% і перевершує її середньосвітовий рівень (табл. 2).

2. Урожайність пшениці та кукурудзи в окремих країнах світу, т/га

Країна	Маркетинговий рік								Коефіцієнт варіації, %
	2011/ 12	2012/ 13	2013/ 14	2014/ 15	2015/ 16	2016/ 17	2017/ 18	2018/ 19	
<i>Пшениця</i>									
ЄС	5,38	5,21	5,60	5,90	6,05	5,46	5,63	5,34	10,3
Казахстан	1,64	0,73	1,06	1,09	1,19	1,21	1,24	1,32	38,9
Україна	3,35	2,80	3,39	3,89	3,88	4,21	4,12	3,73	41,6
США	2,93	3,11	3,17	2,94	2,93	3,54	3,12	3,20	9,3
Канада	2,96	2,87	3,59	3,10	2,88	3,58	3,34	3,16	18,7
Світ	3,16	3,00	3,24	3,30	3,32	3,43	3,45	3,33	4,6
<i>Кукурудза</i>									
Аргентина	5,22	4,24	5,26	5,41	5,63	5,77	5,84	4,87	36,9
Бразилія	4,25	5,01	5,26	5,18	5,54	4,20	5,73	4,85	43,0
ЄС	7,63	6,24	6,90	8,02	6,45	6,49	7,59	7,51	43,8
Україна	6,62	5,05	6,41	6,16	5,71	6,60	5,57	7,41	61,5
США	9,21	7,73	9,93	10,73	10,57	10,96	11,08	11,23	98,0
Світ	5,18	4,92	5,50	5,67	5,61	5,72	5,87	5,82	13,7

Джерело: Дані AMIS [13].

Проте врожайність зернових культур в Україні ще не досягає рівня країн ЄС незважаючи на вищу родючість ґрунту. Як основні причини цього слід вказати недостатнє матеріально-технічне забезпечення, обмеженість доступу до передових технологій, нестачу обігових коштів, які б надавали змогу закуповувати виробникам нові селекційні сорти рослин і відповідні засоби для їх захисту й збільшення врожайності (добрива, стимулятори росту і т.п.). Особливо це стосується господарств населення та малих фермерських господарств з урожайністю зерна близько 80% середнього її рівня по Україні [6]. Водночас агрохолдинги, які мають можливість залучати капітал для власної діяльності на зовнішніх фінансових ринках, досягають середнього та вищого рівнів урожайності зернових культур країн ЄС.

Урожайність зернових культур виступає основним фактором стабілізації пропозиції на ринку зерна. На рівень урожайності зернових культур значною мірою впливають як погодні умови, так і рівень ресурсного забезпечення виробників зерна. У виробників з обмеженим доступом до фінансових ресу-

рсів і сучасних технологій рівень урожайності зернових культур характеризується великою варіацією по роках залежно від погодних умов. Водночас у підприємствах, які здійснюють виробництво зерна інтенсивним способом, рівень урожайності зернових культур має меншу варіацію. Інтенсивні технології вирощування зернових культур, крім підвищення врожайності, забезпечують зазвичай вищу ефективність виробництва зерна.

Стабілізація ринку зерна в Україні здійснюється на основі інформації щодо моніторингу ринку зерна, відповідних моделей прогнозу руху і змін залишків зерна та розроблення його балансів.

Упродовж 2014-2018 рр. відбулося зниження рівня внутрішнього споживання зерна в Україні в основному через обмеження обсягів використання його на корм внаслідок скорочення поголів'я тварин. У цьому періоді обсяги внутрішнього споживання зерна (включаючи втрати) становили від 21,3 до 27,3 млн тонн, тоді як решту (55,2 - 67,0%) виробленого зерна було експортовано. При цьому величина обсягів експорту зерна по

роках відзначається великими коливаннями. Ще більша варіація обсягів експорту зерна

спостерігається по окремих його видах (табл. 3).

3. Баланс зерна пшениці в Україні, млн тонн

Показник	Маркетинговий рік				
	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18 попередня оцінка	2018/19 прогноз
Початкові запаси	3,11	4,35	2,49	2,11	1,80
Виробництво	24,11	26,53	26,04	26,16	25,10
Загальна пропозиція	27,22	30,88	28,53	28,27	26,90
Використання на корм	4,90	4,35	3,36	3,44	3,66
Продовольча переробка	4,61	4,75	3,59	3,36	3,35
Промислове споживання	0,21	0,24	0,21	0,22	0,22
Насіння	1,38	1,57	1,43	1,63	1,65
Втрати	0,89	0,55	0,30	0,53	0,34
Експорт	10,88	16,93	17,53	17,29	16,02
Кінцеві запаси	4,35	2,49	2,11	1,80	1,66

Джерело: Дані FAO [14], УКАБ [8] та розрахунок авторів.

Обсяги внутрішнього споживання зерна пшениці останніми роками знаходяться на рівні майже 9,2 млн тонн, у тому числі з використанням на харчові цілі до 3,4, на корм тваринам - 3,6 млн тонн. Частка зерна пшениці в такому, що використовується в Україні на корм, досягає 34%. Протягом 2014-2018 рр. обсяги експорту зерна пшениці коливалися від 45 до 67% виробленого зерна.

Українська продовольча пшениця у 2018/19 маркетинговому році буде затребуваною на світовому ринку, оскільки в ряді країн, які є її експортерами, неврожай цієї

культури. Тому кінцеві запаси у вказаному періоді прогноуються на мінімальному рівні за останні п'ять років.

Обсяги внутрішнього споживання зерна кукурудзи останніми роками були на рівні 7,1 млн тонн, у тому числі на корм тваринам - 5,4 млн тонн. Частка зерна кукурудзи в такому, що використовується в Україні на корм, досягає майже 50%. Протягом 2014-2018 рр. обсяги експорту зерна кукурудзи коливалися від 69,1 до 77,6% виробленого зерна (табл. 4).

4. Баланс зерна кукурудзи в Україні, млн тонн

Показник	Маркетинговий рік				
	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18 попередня оцінка	2018/19 прогноз
Початкові запаси	1,50	1,60	1,23	1,62	1,59
Виробництво	28,50	23,33	28,08	24,67	35,20
Імпорт	0,05	0,04	0,03	0,03	0,02
Загальна пропозиція	30,05	24,97	29,34	26,32	36,81
Використання на корм	7,05	5,63	5,80	5,20	5,40
Інше внутрішнє споживання	1,71	1,21	1,22	1,53	1,73
Експорт	19,68	16,90	20,70	18,00	27,30
Кінцеві запаси	1,60	1,23	1,62	1,59	1,83

Джерело: Дані FAO [14], УКАБ [8] та розрахунок авторів.

Крім зерна пшениці і кукурудзи Україна щорічно експортує близько 4,5 млн тонн ячменю, що становить понад 50% обсягу виробленого зерна. Зерно інших зернових культур (овес, горох, сорго, рис) використовується переважно для внутрішнього використання в країні на нього припадає незначна частка у структурі експорту [6].

Розробити адекватну систему заходів із стабілізації ринку зерна в окремій країні

неможливо без урахування тенденцій розвитку світового ринку зерна (табл. 5).

За прогнозом FAO, обсяги споживання усіх видів зерна у світі у 2018/19 МР порівняно з 2014/15 МР збільшаться на 6,4% і досягнуть 2649,3 млн тонн. При цьому обсяг торгівлі зерном зросте на 11,3%. Підвищення доходів громадян та зміна раціонів харчування на користь більшого споживання тваринних білків зумовлює зростання вищи-

ми темпами попиту на фуражне зерно порівняно з продовольчим. Відповідно до прогнозів FAO обсяг споживання зерна пшениці у світі у 2018/19 маркетинговому році порівняно з 2014/15 МР збільшиться на 3,8% і

досягне 739,6 млн тонн, тоді як споживання фуражного зерна збільшиться на 8,8% і досягне 1400,9 млн тонн. Обсяги торгівлі зерном пшениці при цьому зростуть на 10,3%, а обсяги торгівлі фуражним зерном - на 12,1%.

5. Світові ринки зерна пшениці та фуражного зерна, млн тонн

Показник	Пшениця					Фуражне зерно				
	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18 оцінка	2018/19 прогноз	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18 оцінка	2018/19 прогноз
Виробництво	732,6	734,6	756,8	760,3	725,1	1343,0	1317,0	1355,5	1391,3	1357,2
Пропозиція	929,4	952,2	992,8	1015,4	1001,9	1617,1	1644,0	1691,8	1747,4	1723,4
Споживання	712,6	710,2	734,5	738,0	739,6	1286,7	1308,2	1339,2	1373,3	1400,9
Торгівля	156,4	167,4	176,6	176,2	172,5	175,5	183,7	180,7	196,1	196,8
Кінцеві запаси	217,6	236,0	255,1	276,8	264,5	327,0	336,3	356,1	366,2	320,8
Співвідношення запасів до споживання, %	30,6	32,1	34,6	37,4	35,0	25,0	25,1	25,9	26,1	22,3

Джерело: Дані FAO [14].

Нестабільність виробництва зерна (за варіації понад 20%) порушує існуючу ринкову рівновагу між попитом і пропозицією та призводить до значного коливання цін. За цих умов неможливо застосувати ефективну товарну і фінансову інтервенцію на ринку. Адже для цього необхідно вилучити великі надлишки зерна з ринку у фонд інтервенції, що потребуватиме виділення з бюджету обтяжливих коштів. Через великі коливання обсягів виробництва зерна та існуючих торговельних зобов'язань бізнесу останніми роками уряд України вдавався до обмежувальних заходів щодо його експорту. З метою стабілізації ринку зерна в країні та забезпечення прогнозованого режиму експорту зерна Міністерство аграрної політики та продовольства України підписує з учасниками зернового ринку Меморандум про взаєморозуміння, в якому сторони погоджують граничні обсяги експорту зерна, гарантування продовольчої безпеки та незастосування експортних обмежень. Так, на 2017/18 МР загальний узгоджений обсяг експорту пшениці досяг рівня 16 млн т, у тому

числі 8 млн т продовольчої та 8 млн т фуражної пшениці [7].

Упродовж 2011-2015 рр. цінова ситуація на світовому ринку зерна характеризувалася певним зниженням цін, тоді як із 2017 р. намітилося деяке підвищення цін на зерно на світовому ринку. За прогнозами FAO, глобальна кон'юнктура світового ринку зерна в 2018/19 МР зберігатиме тенденцію до збільшення споживання, що порівняно з нижчими темпами виробництва зумовить зменшення запасів та підвищення цін. Загальна тенденція підвищення світових цін на зерно в цілому відповідає тенденції перевищення обсягів споживання зерна над виробництвом, що необхідно враховувати як виробникам, так і експортерам з метою зниження ризиків від коливання цін. Рівень внутрішніх і експортних цін на зерно в Україні формується під впливом цін на світовому ринку.

Підвищення цін на зерно у 2017-2018 рр. сприяло збільшенню величини валютних надходжень від експорту цієї продукції (табл. 6). За меншого обсягу експорту зерна у 2018 р. порівняно з 2017 р. величина валютних надходжень збільшилася на 739,1 млн дол. США.

6. Надходження від експорту зерна в Україні

Культура	2017 р.			2018 р.		
	Обсяг, тис. тонн	Вартість, млн дол. США	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, тис. тонн	Вартість, млн дол. США	Ціна 1 т, дол. США
Пшениця	17314,30	2759,61	159,38	16373,39	3004,31	183,49
Кукурудза	19393,85	2988,94	154,12	21434,43	3506,27	163,58
Ячмінь	4855,93	710,63	146,34	3597,47	681,95	189,56
Сорго	148,27	21,62	145,82	123,65	19,48	157,54

Овес	11,02	1,75	158,73	8,09	1,76	217,55
Жито	25,04	3,89	155,19	103,94	15,50	149,12
Рис	1,24	0,59	475,81	3,43	2,35	685,13
Інші зернові культури	77,41	14,59	188,48	28,40	9,12	321,13
Разом	41827,06	6501,60	155,44	41672,80	7240,74	173,75

Джерело: Розраховано авторами на основі даних Держстату України.

У 2018 р. було експортовано 41,7 млн тонн зерна на суму 7,2 млрд дол. США. Зокрема, експортовано 21,4 млн тонн кукурудзи, 16,4 млн тонн пшениці, 3,6 млн тонн ячменю, понад 100 тис. тонн жита. Найбільшими імпортерами українського зерна стали: Єгипет (666 млн дол. США), Іспанія (643 млн дол. США), Нідерланди (556 млн дол. США), Китай (552 млн дол. США), Індонезія (487 млн дол. США) та Саудівська Аравія (449 млн дол. США) [7].

Стабілізації ринку зерна в Україні заважає й ряд інших проблем. Зокрема нерозвиненість інфраструктури та неефективна логістика. Логістична складова являє собою важливий елемент ринку зерна. Чим більші витрати на перевезення, зберігання зерна експортерами до портів або в мережі роздрібної торгівлі, тим менша закупівельна ціна на зерно для виробників. За результатами дослідження Центру транспортних стратегій, незважаючи на зниження витрат при перевезенні 1 т зерна пшениці з поля до судна від 49 дол. США у 2010 р. до 33,0 дол. США у 2017-2018 рр., в Україні вартість логістики все ще залишається вищою порівняно із Францією та Німеччиною (26,0 дол. США), але дешевшою ніж у США (37,0 дол. США). Особливо значна різниця у витратах спостерігається при перевезенні зерна від елеватора до порту: в Україні витрати становили 16 дол. США/т, у Франції та Німеччині - відповідно 12 і 13 дол. США/т зерна пшениці. Втрати на перевалку зерна у портах в Україні знаходяться на рівні 9-15 дол. США/т, у Франції та Німеччині - 6,0 дол. США/т зерна [10].

Інфраструктура для зберігання та транспортування зерна в Україні часто не відповідає вимогам міжнародних компаній. За підрахунками Світового банку, незадовільний стан логістичних об'єктів в АПК України призводить до неотримання сільськогосподарськими підприємствами 0,6-1,6 млрд дол. США через ускладнення доставки продукції до порту та впливає на її ціну [16]. Основними видами транспорту перевезення зерна до портів є залізничний (65-67% обсягу перевезень), автомобільний (близько 30%) та річковий (до 5%). За даними «Укрза-

лізниці» на початок 2019 р. кількість зерновозів в Україні становила 22 347 одиниць, у тому числі 11 476 зерновозів знаходяться на балансі «Укрзалізниці», із яких 86% перевищили нормативний термін експлуатації. Тому існуючий дефіцит зерновозів до 2020 р. може збільшитися до 7-15 тис. вагонів залежно від стратегії списання старого парку. Важливим елементом логістичного ланцюжка торгівлі зерном слугує елеватор, який дає можливість сільськогосподарським підприємствам обирати оптимальний час із піковими цінами для продажу продукції. Більшість наявних в Україні елеваторів - це склади підлогового зберігання з низьким рівнем механізації. Тому майже 80% із них потребує модернізації. На початок 2019 р. потужності одночасного зберігання зерна і насіння олійних культур становили 72,307 млн т [6]. Загальний же обсяг зерна та насіння олійних культур, яке підлягає зберіганню, досягає 90 млн тонн. Звідси дефіцит необхідних потужностей для зберігання зерна коливається від 10 до 15 млн тонн. Для стимулювання сільськогосподарських підприємств будувати власні елеватори уряд України розробив програму відшкодування 30% вартості будівництва об'єктів для зберігання й переробки зерна і виділив на такі цілі у 2019 р. 850 млн грн [7]. Проте будівництво власних зерносховищ можуть дозволити собі лише великі компанії чи агрохолдинги, яким з метою підвищення власної капіталізації та можливості оптимізувати свої продажі вигідно будувати нові елеватори, вартість введення в експлуатацію яких коштує 170-200 дол. США за тону зберігання зерна.

Технології вирощування зернових культур без достатніх обсягів внесення мінеральних добрив і засобів захисту є причиною одержання низької якості зерна, а відповідно й цін його реалізації. Оскільки ринок зерна у світі перенасичений, правила гри на ньому стрімко змінюються. Ряд країн-імпортерів вводить нові вимоги щодо якості зерна, інші вимоги. Тому потрібен постійний моніторинг ринку зерна для вчасного реагування виробників, посередників ринку

зерна та виконавчих органів України на зміни на ньому.

У разі, якби сільськогосподарські підприємства змогли підвищити якість зерна пшениці й Україна змогла експортувати із за-

планованих у 2018/19 МР 8 млн т фуражного зерна як продовольче, то отримала б на 128,1 млн дол. США більше валютної виручки (табл. 7).

7. Розрахунок збільшення валютних надходжень від підвищення якості зерна пшениці, реалізованої на експорт

Продукція	Експорт, тис. т		Ціна, дол. США/т	Вартість, млн дол США	
	існуючий варіант	варіант при підвищенні якості		існуючий варіант	варіант при підвищенні якості
Пшениця 12,5% протеїну	4000	8000	228,1	912,2	1824,5
Пшениця 11,5% протеїну	4000	8000	221,2	884,9	1769,8
Пшениця фуражна	8000	-	208,6	1669,1	-
Разом	16000	16000	x	3466,2	3594,3

Джерело: Розраховано авторами.

Політика стимулювання експорту зерна не повинна бути націлена на максимальне отримання валютних коштів, які надходять у результаті вивезення великих обсягів продукції, яка вироблена екстенсивним шляхом і призводить до погіршення якості земельних ресурсів.

Сільськогосподарські угіддя України після порушення її територіальної цілісності Російською Федерацією в 2014 р. становлять 41,49 млн га, або 68,7% від загальної площі країни, орні землі - близько 78,4% сільськогосподарських угідь [6]. В окремих регіонах України розораність земель перевищує 90%. Високий рівень розораності угідь зумовлює інтенсивний розвиток вітрової та водної ерозії, утворення кислих ґрунтів та засоленість земель. За оцінками експертів щорічно втрачається понад 500 млн т ґрунту. Кожного року ерозія призводить до втрати родючості ґрунтів, що оцінюється близько 5 млрд доларів США [16].

Ці негативні процеси можна усунути шляхом переведення частини орних земель у природні кормові угіддя. Зменшення площі ріллі до 22,3 млн га (54% розораності сільськогосподарських угідь) дасть змогу збільшити норми внесення органічних і мінеральних добрив на 1 га посіву, використовувати на добриво частину побічної продукції культур, впроваджувати проміжні посіви сидеральних культур на зелене добриво. За цих умов площа посіву зернових культур зменшиться до 11,8 млн га. Раціональне розміщення зернових культур по регіонах країни відповідно до природно-економічних умов та у сівозмінах по кращих попередниках, впровадження високопродуктивних сортів та гібридів культур, використання

інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій вирощування зернових культур дасть можливість досягати урожайності на рівні 5,5-6,0 т/га. Це дозволить виробляти 65-70 млн тонн зерна без погіршення якості земельних ресурсів. Саме на такому рівні необхідно стабілізувати валове виробництво зерна в Україні.

Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного нагляду в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, збереженням ґрунтів та відтворенням їх родючості є Держгеокадастр України. Для підвищення ефективності його діяльності та збереження ґрунтів і їх відтворення доцільно було б звернути увагу на такі основні заходи:

- розробка й прийняття загальнодержавної і регіональної програми з охорони земель, збереження, раціонального, екологічно безпечного використання ґрунтів та відтворення їх родючості;
- проведення періодичної агрохімічної паспортизації сільськогосподарських земель і створення інформаційного банку даних про стан ґрунтів та їх родючість;
- запровадження механізму економічного стимулювання землевласників і землекористувачів за проведеними ними заходів з охорони земель, збереження ґрунтів і відтворення їх родючості та екологічної стійкості тощо.

Висновки. Стратегічна спрямованість подальшого розвитку ринку зерна в Україні має сприяти його стабілізації та підвищенню конкурентоспроможності зерна на світовому

ринку. Одним із дієвих важелів стабілізації ринку пропозиції зерна є впровадження інтенсивних технологій вирощування зернових культур, які підвищують урожайність і зменшують її варіацію по роках і, крім того, забезпечують вищу ефективність виробництва зерна. Проблема зменшення значних витрат при зберіганні й перевезенні зерна та підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств за рахунок продажу ними зерна за сприятливої кон'юнктури ринку у більш широкому діапазоні часу вирішується шляхом державної підтримки будівництва у необхідній кількості сертифікованих елеваторів й купівлі спеціальних вагонів для перевезення зерна. Для зменшення впливу несприятливої цінової ситуації на світовому ринку зерна на

економіку України необхідно збільшувати обсяги внутрішнього споживання зерна шляхом розвитку тваринницьких галузей та виробництва готових до споживання харчових продуктів.

Стабілізації обсягів виробництва зерна в Україні на рівні 65-70 млн тонн та відновленню родючості ґрунтів також сприятиме впровадження контурно-ландшафтною організації території землекористувань у комплексі зі зменшенням розораності сільськогосподарських угідь від 78,4 до 54,0% та впровадженням ґрунтозахисних технологій, збільшення норм внесення органічних і мінеральних добрив на 1 га посіву, раціональне розміщення зернових культур по регіонах країни відповідно до природно-економічних умов.

Список бібліографічних посилань

1. Голомша Н. Є., Дзядичевич О. Я. Конкурентні переваги продукції зернової галузі на світовому ринку. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 61-65.
2. Ємність внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства : монографія / О. М. Шпичак, Ю. О. Лупенко, В. М. Жук та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 186 с.
3. Кваша С. М., Ільчук М. М., Коновал І. А. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. *Економіка АПК*. 2013. №3. С. 16-24.
4. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 38-47.
5. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5-14.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL : <http://www.minagro.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Українського клубу аграрного бізнесу. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/zernovi.
9. Прогнозування виробництва продукції рослинництва та його ресурсне забезпечення в Україні / Кваша С. М., Ільчук М. М., Коновал І. А., Федюшко М. М. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2013. 244 с.
10. Шкляр А. Вартість зернової логістики в Україні дешевше ніж у США, але дорожче ніж у ЄС. URL : <https://agoreview.com/news/vartist-zernovoyi-lohistryky-v-ukrayini-deshevshe-nizh-u-ssha-ale-dorozhche-nizh-v-yes>
11. Шпикуляк О. Г., Материнська О. А., Мазур Г. Ф. Ефективність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами : теоретико-методологічний аспект. *Економіка АПК*. 2014. № 12. С. 42.
12. Шпичак О. М., Боднар О. В. Оптимізація ринку зерна України та її результативність. URL : <http://memjournal.agrex.gov.ua/optimizatsiya-rinku-zerna-ukrayini-ta-yiyi/>.
13. AMIS Market Database. URL : <http://statistics.amis-outlook.org/data/index.html#COMPARE>.
14. FAO Cereals Supply and Demand Brief. URL : <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>.
15. Grain: World Markets and Trade // United States of Department of Agriculture / Foreign Agricultural Service, October 2018. URL : <http://uga.ua/wp-content/uploads/grain-market-10-11-2018.pdf>.
16. World Bank-FAO (2014): Ukraine: Soil Fertility to Strengthen Climate Resilience. Preliminary Assessment of the Potential Benefits of Conservation Agriculture. Rome.

References

1. Holomsha, N.Ye. & Dziadykevych, O.Ya. (2017). Konkurentni perevagy produktsii zernovoi galuzi na svitovomu rynku [Competitive advantages of the grain industry products in the world market]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 61-65 [In Ukrainian].
2. Shpychak, O.M., Lupenko, Yu.O., Zhuk, V.M., et al. (2013). Yemnist vnutrishnogo spozhyvchogo rynku silskogospodarskoi produktsii ta prodovolstva : monografiia [Capacity of the internal consumer market of agricultural products and food: monograph]. Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
3. Kvasha, S.M., Ilchuk, M.M., & Konoval, I.A. (2013). Ekonomichne obgruntuvannya programy vyrobnytstva zerna pshenyty v Ukraini [Economic justification of wheat grain production program in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 16-24 [In Ukrainian].
4. Kozak, O.A. & Gryshchenko, O.Yu. (2016). Rozvytok zernovoi galuzi Ukraini na suchasnomu etapi [Development of the grain industry of Ukraine at the present stage]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 38-47 [In Ukrainian].
5. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2018). Vyrobnytstvo zernovykh kultur v Ukraini: potentsiini mozhlyvosti [Cereal production in Ukraine: potential opportunities]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 5-14 [In Ukrainian].
6. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
7. Ofitsiynyi sait Ministerstva aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [Official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.minagro.gov.ua> [In Ukrainian].
8. Ofitsiynyi sait Ukrainskoho klubu aharnoho biznesu [Official site of the Ukrainian Agribusiness Club]. Retrieved from: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/zernovi [In Ukrainian].
9. Kvasha, S.M., Ilchuk, M.M., Konoval, I.A., & Fediushko, M.M. (2013). Prognozuvannya vyrobnytstva produkciyi roslynnnytva ta yogo resursne zabezpechennia v Ukraini [Forecasting of plant production production and its resource support in Ukraine]. Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
10. Shklyar, A. (n.d.). Vartist zernovoi logistyky v Ukraini deshevshe nizh u SShA, ale dorozhche nizh u YeS [The cost of grain logistics in Ukraine is cheaper than in the USA, but more expensive than in the EU]. Retrieved from: <https://agoreview.com/news/vartist-zernovoyi-lohistryky-v-ukrayini-deshevshe-nizh-u-ssha-ale-dorozhche-nizh-v-yes> [In Ukrainian].

11. Shpykuliak, O.G., Materynska, O.A., & Mazur, G.F. (2014). Efektyvnist vyrobnyctva zerna silskogospodarskymy pidpriemstvamy : teoretyko-metodologichniy aspekt [Efficiency of grain production by agricultural enterprises: theoretical and methodological aspect]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 42-47 [In Ukrainian].
12. Shpychak, O.M. & Bondar, O.V. (n.d.). Optymizatsiia rynku zerna Ukrainy ta yiyi rezultatyvnist [Optimization of Ukrainian grain market and its effectiveness]. Retrieved from: <http://memjournal.agrex.gov.ua/optimizatsiya-rinku-zerna-ukrayini-ta-yiyi> [In Ukrainian].
13. AMIS Market Database. Retrieved from: <http://statistics.amis-outlook.org/data/index.html#COMPARE> [In English].
14. FAO cereal supply and demand brief. (n.d.). Retrieved from: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en> [In English].
15. Grain: world markets and trade (2018). *United States of the Department of Agriculture / Foreign Agricultural Service*. Retrieved from: <http://uga.ua/wp-content/uploads/grain-market-10-11-2018.pdf> [In English].
16. World Bank-FAO (2014): *Ukraine: soil fertility to strengthen climate resilience. Preliminary assessment of the potential benefits of conservation agriculture*. (2014). Rome [In English].

Ilchuk M.M., Konoval I.A., Baranovska O.D., Yevtushenko V.D. Development of the grain market in Ukraine and its stabilization

The purpose of the article is to assess the current state of the grain market in Ukraine and to justify approaches to the selection of effective directions for its stabilization and increasing the competitiveness of grain in the world market.

Research methods. During the research, the following methods were used: factor analysis for determining influence of factors on the competitiveness level of grain; statistical for determining variation in volumes of grain production; calculative-constructive for calculation of the increase in foreign exchange earnings from improving grain quality; forecasting for determining volumes of grain use for different goals for the future; balancing for developing wheat and corn grain balances in Ukraine for 2018/19 marketing year; abstract-logical for formulation of conclusions.

Research results. The current state of the grain market in Ukraine was analysed and the main problems of the grain market development were identified. It was established that the strategic direction of further development of the grain market in Ukraine should be aimed at its stabilization and increasing the competitiveness of grain on the world market. Stabilization of grain production in Ukraine at the level of 65-70 million tons and the restoration of soil fertility will be facilitated by the contour-landscape organization of the land use area in combination with a decrease of ploughing of agricultural land from 78.4% to 54.0% and the implementation of soil protection technologies, increase of using mineral fertilizers per 1 hectare of sowing, rational allocation of grain crops in regions of the country in accordance with natural and economic conditions.

Elements of scientific novelty. It was proposed to stabilize the volume of grain production in Ukraine at the level of 65-70 million tons before the development and implementation of a system of organizational, economic, environmental, legal and land-regulating measures for land management, which will provide an increase in plant productivity and preservation of soil fertility.

Practical significance. The proposed system of measures to stabilize the grain market in Ukraine will ensure a market balance between supply and demand, harmonize interests of participants of this market, increase competitiveness of products on the world market without degrading land resources' quality. Tabl.: 7. Refs.: 16.

Key words: grain market; market conditions; export; market infrastructure; stabilization; efficiency.

Ilchuk Mykola Maksymovych - doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS, head of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Konoval Ivan Andriiovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Baranovska Oksana Dmytrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Yevtushenko Volodymyr Dmytrovych - candidate of economic sciences, senior lecturer of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Ильчук Н.М., Коновал И.А., Барановская О.Д., Евтушенко В.Д. Развитие рынка зерна в Украине и его стабилизация

Цель статьи - оценить современное состояние рынка зерна в Украине и обосновать подходы к выбору эффективных направлений его стабилизации и повышения конкурентоспособности зерна на мировом рынке.

Методика исследования. При проведении исследования использовались методы: факторного анализа - для выявления влияния факторов на уровень конкурентоспособности зерна; статистический - при определении вариации объемов производства зерна; расчетно-конструктивный - для расчета увеличения валютных поступлений от повышения качества

зерна; прогнозирования - при установлении объемов использования зерна на различные цели на перспективу; балансовый - при разработке балансов зерна пшеницы и кукурузы в Украине на 2018/19 маркетинговый год; абстрактно-логический - при формулировке выводов.

Результаты исследования. Проанализировано современное состояние рынка зерна в Украине и определены основные проблемы его развития. Установлено, что стратегическая направленность дальнейшего развития рынка зерна в Украине должна способствовать его стабилизации и повышению конкурентоспособности зерна на мировом рынке. Стабилизации объемов производства зерна в Украине на уровне 65-70 млн тонн и восстановлению плодородия почв также будут способствовать контурно-ландшафтная организация территории землепользования в комплексе с уменьшением распаханности сельскохозяйственных угодий от 78,4 до 54,0% и внедрением почвозащитных технологий, увеличение норм внесения органических и минеральных удобрений на 1 га посева, рациональное размещение зерновых культур по регионам страны в соответствии с природно-экономическими условиями.

Элементы научной новизны. Предложено стабилизировать объемы производства зерна в Украине на уровне 65-70 млн тонн до разработки и внедрения системы организационно-хозяйственных, эколого-экономических, правовых и землеустроительных мероприятий по управлению земельными ресурсами, которая обеспечит повышение продуктивности растений и сохранение плодородия почв.

Практическая значимость. Предложенная система мер по стабилизации рынка зерна в Украине обеспечит рыночное равновесие между спросом и предложением, согласование интересов участников этого рынка, повысит конкурентоспособность продукции на мировом рынке без ухудшения качества земельных ресурсов. Табл.: 7. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: рынок зерна; конъюнктура рынка; экспорт; инфраструктура рынка; стабилизация; эффективность.

Ильчук Николай Максимович - доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, заведующий кафедрой предпринимательства организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail:kaf_orgagro@ukr.net

Коновал Иван Андреевич - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail:kaf_orgagro@ukr.net

Барановская Оксана Дмитриевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail:kaf_orgagro@ukr.net

Євтушенко Владимир Дмитриевич - кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail:kaf_orgagro@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 01.04.2019 р.

Фахове рецензування: 08.04.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ильчук М. М., Коновал І. А., Барановська О. Д., Євтушенко В. Д. Ринок зерна в Україні та його стабілізація. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 29 – 38.

* * *